

คำลดหย่อนภาษีกัตัญญู : ความสัมพันธ์เชิงการ แลกเปลี่ยนระหว่างบิดามารดาสูงอายุกับบุตร

ศันสนีย์ จันทรอานุกาฬ*

เมื่อไม่นานมานี้ เราคงจะได้ทราบข่าวสารจากสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ แล้วว่า รัฐบาลมีนโยบายที่จะปรับเพิ่มคำลดหย่อนภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา กรณีผู้มีเงินได้ที่อุปการะเลี้ยงดูบุพการีทั้งของตนเองหรือคู่สมรสซึ่งมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป จากเดิมที่สามารถนำค่าเลี้ยงดูเหล่านั้นมาหักค่าใช้จ่ายได้ไม่เกิน 15,000 บาท ต่อการเลี้ยงดูบิดา มารดา 1 คน เพิ่มเป็นไม่เกิน 30,000 บาท ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมสถาบันครอบครัว และเพื่อช่วยเหลือผู้ที่มีเงินได้ ให้มากขึ้น

เป็นเรื่องน่ายินดีที่รัฐมีนโยบายส่งเสริมให้บุตรดูแลบุพการีสูงอายุ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย และจนถึงปัจจุบันสังคมไทยก็ยังคงเชื่อมั่นว่าไม่มีแหล่งทางเลือกอื่นใดที่จะให้การดูแลผู้สูงอายุได้ดีเท่า ๆ กับครอบครัว จากการสอบถามความต้องการของบุพการีเองซึ่งจัดทำโดยสถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2538) ก็ปรากฏชัดเจนว่าบิดามารดาอายุ 50-59 ปีส่วนใหญ่คาดหวังที่จะพึ่งพิงบุตรเป็นหลักเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ

ที่ผ่านมาเราอาจเคยได้ยินนโยบายดูแลผู้สูงอายุซึ่งมีแนวโน้มที่จะถูกทอดทิ้งมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาคุณภาพและขยายบริการบ้านพักคนชราทั้งของรัฐและเอกชน การสร้างงานสร้างรายได้ให้กับผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพิงตนเองได้ และโครงการหมู่บ้านผู้สูงอายุ (Retiring Village) ที่จะให้ผู้สูงอายุมาเช่าหรือซื้อที่พักอาศัยในพื้นที่ที่ถูกจัดสภาพให้เหมาะสมโดยมีหน่วยบริการหรืออาสาสมัครคอยให้การดูแล บุตรหลานญาติมิตรก็สามารถแวะเวียนไปมาหาสู่หรือเยี่ยมเยียนได้ระยะหนึ่ง เรื่องนี้มีการพูดถึงและวิพากษ์วิจารณ์กันมากเพราะหลายฝ่ายเห็นว่าไม่เข้ากับวิถีชีวิตคนไทย ปัจจุบันค่อนข้างชัดเจนว่าโครงการหมู่บ้านผู้สูงอายุนั้นจะไม่ได้มุ่งทำเพื่อรองรับผู้สูงอายุไทย แต่ทำเพื่อดึงดูดผู้สูงอายุชาวต่างชาติให้มาใช้ชีวิตและใช้จ่ายทรัพย์สินในเมืองไทยช่วงบั้นปลายชีวิต นโยบายที่คุ้นเคยเหล่านี้ จะเห็นว่าเป็นตัวอย่างของการสรรหา ทางเลือกอื่น ให้กับผู้สูงอายุในกรณีที่ไม่สามารถพึ่งพิงบุตรหลานได้ แต่่นโยบายเพิ่มคำลดหย่อนภาษีกัตัญญูเป็นสองเท่าจากเดิมที่กำลังจะเกิดขึ้นนี้ เป็นการส่งเสริมบรรทัดฐานดั้งเดิมที่จะให้บุตรเป็นผู้ดูแลบุพการีสูงอายุ ซึ่งสังคมไทยเชื่อว่าเป็นแนวทางการดูแลผู้สูงอายุที่ดีที่สุด

* อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

อย่างไรก็ตาม มีเรื่องชวนให้พิจารณา เพราะทากวิเคราะห์ตามแนวทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) ของ Peter Blau (1964) แล้ว จักทำให้คิดได้ว่า คำลตหย่อนภาษีกัตัญญข้างต้นนั้น คือรางวัล (reward) ซึ่งบุตรจะได้รับจากการอุปการะเลี้ยงดูบุพการีสูงอายุ และคือแรงดึงดูด (attraction) ซึ่งโน้มน้าวให้บุตรปรารถนาที่จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุพการีสูงอายุ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวทากยังคงอยู่และดำเนินต่อไปก็จะทำให้เกิดลักษณะของการถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน (reciprocity) และสิ่งนี้คือสิ่งที่ Blau (1968) กล่าวว่า เป็นพื้นฐานของความเป็นปึกแผ่นทางสังคม (social solidarity)

หากเป็นเช่นนั้นแล้ว จะกลายเป็นว่า สิ่งที่เป็นเป้าหมาย (end) ที่แท้จริงในสัมพันธ์ภาพระหว่างบิดามารดาสูงอายุกับบุตร คือการลตหย่อนภาษี ส่วนความมกัตัญญเป็นเพียงหนทางนำสู่เป้าหมาย (mean) หรือเป็นเพียงผลพลอยได้เท่านั้น

ซึ่งโดยปกติแล้วสิ่งที่เป็เป้าหมายมักจะสำคัญกว่าสิ่งที่เป็เครื่องมือหรือวิถีทางนำไปสู่เป้าหมาย ฉะนั้นเราจะยอมรับได้หรือไม่ หากค่านิยมของสังคมไทยปัจจุบันให้ความสำคัญกับการลตหย่อนภาษีมกกว่าความมกัตัญญ และจะยอมรับได้หรือไม่ หากจิตสำนึกของผู้คนรู้สีกว่า ถ้าอยากจ่ายภาษีน้อยลงควรอุปการะเลี้ยงดูบุพการีสูงอายุ การหยิบยกประเด็นดังกล่าวขึ้นมา ไม่ได้หมายความว่าผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับนโยบายดังกล่าว หากแต่อยากจะชวนให้มีความระมัดระวังมากขึ้น เพื่อให้การประชาสัมพันธ์นโยบายดังกล่าวจะไม่สร้างความเข้าใจผิดให้กับผู้คนในสังคม

กรณีข้างต้นเป็ตัวอย่างของการนำทฤษฎีการแลกเปลี่ยนมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมซึ่งปัจจุบันแนวคิดทฤษฎีการแลกเปลี่ยนถูกนำมาใช้ศึกษาและอธิบายสัมพันธ์ภาพของผู้คนในสังคมอย่างแพร่หลาย รวมไปถึงสัมพันธ์ภาพในครอบครัวด้วย แม้ว่าแนวคิดการแลกเปลี่ยนทางสังคมจะมีพื้นฐานมาจากแนวคิดการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐศาสตร์คลาสสิก แต่การแลกเปลี่ยนทางสังคมก็มีความแตกต่างไปจากการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ ซึ่งพอจะสรุปได้ดังตาราง 1 และแม้ว่าสัมพันธ์ภาพในบริบทของครอบครัวดูเหมือนว่าจะไม่สอดคล้องไปตามฐานคติพื้นฐานของทฤษฎีการแลกเปลี่ยนในเรื่องอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ซึ่งมองว่าบุคคลมีแนวโน้มที่จะตัดสินใจ โดยผ่านการประเมินถึงผลดีและผลเสียที่จะได้รับจากการกระทำของตน (แผนภาพ 1) แต่จากผลการศึกษาของนักวิชาการหลายคน ทำให้เห็นได้ว่า ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนสามารถนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรได้

ผลงานชิ้นสำคัญ อาทิ J.J.Dowad (1980) ได้นำทฤษฎีการแลกเปลี่ยนมาอธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุไว้ โดยกล่าวว่า การที่ผู้สูงอายุออกจากบทบาททางสังคมไม่ใช่เพียงเพราะความพึงพอใจของผู้สูงอายุเอง แต่เป็นเพราะปัจจัยทางสังคมอันเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจด้วย โดยการมีอำนาจเหนือผู้สูงอายุเกิดขึ้นจากภาวะพึ่งพิงทางเศรษฐกิจและทางสังคมของผู้สูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุถูกบีบบังคับให้ยอมรับการเกษียณออกจากบทบาทหน้าที่เพื่อจะได้มาซึ่งบางสิ่งบางอย่างเป็นการแลกเปลี่ยน เช่น บริการทางสังคม เงินบำนาญ การประกันสุขภาพ เป็นต้น ดังนั้นผู้สูงอายุจึงไม่สามารถมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานได้ ก็เพราะความจำกัดในการเข้าถึงแหล่งที่มาของอำนาจ 2 ประการคือ ความจำกัดในการเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีค่า และความจำกัดในการครอบครองสิทธิอำนาจตามสถานภาพ นอกจากนี้คุณสมบัติส่วนตัว เช่น ความสวย ความแข็งแรง ความเฉลียวฉลาด ฯลฯ ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของอำนาจประเภทหนึ่ง สิ่งเหล่านี้ก็ทากได้จากคนวัยหนุ่มสาวมากกว่าผู้สูงอายุอีกด้วย แหล่งอำนาจที่ผู้สูงอายุพอจะเข้าถึงได้คือ อำนาจที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุเอง

Dowd (1980) ยังกล่าวอีกว่า การที่บุคคลมีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรแตกต่างกัน จะมีผลทำให้บุคคลมีอำนาจ สถานภาพ และโอกาสทางสังคมแตกต่างกันด้วย ดังนั้นผู้สูงอายุจำนวนมากในสังคมที่เป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีค่าในจำนวนที่น้อยกว่าก็จะมีอำนาจน้อยกว่าคนวัยหนุ่มสาวซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีค่าในจำนวนที่มากกว่า ทำให้คนวัยหนุ่มสาวสามารถใช้อำนาจในการปฏิสังสรรค์ทางสังคมกับผู้สูงอายุได้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้สูงอายุจะมีความจำกัดของทรัพยากรที่มีค่า ทำให้สถานภาพของผู้สูงอายุในสังคมไม่มีอะไรที่จะใช้แลกเปลี่ยนต่อรองกับคนอื่นได้ แต่ผู้สูงอายุก็มีข้อเรียกร้องที่สามารถจะได้รับการตอบสนองจากบุตรหลานได้จากกฎแห่งการตอบแทนกลับคืน (rule of reciprocity) ซึ่งไม่มีกรจำกัดเวลาที่แน่นอน ฉะนั้นผู้สูงอายุที่เคยให้กำเนิดและ/หรือเคยให้การเลี้ยงดูบุตรหลานเมื่อตอนที่ตนยังเป็นหนุ่มสาว ก็จะได้รับการตอบแทนกลับคืนเมื่อตนมีอายุมากขึ้น

Peter Blau (1964) เสนอว่า เมื่อมนุษย์เริ่มต้นแลกเปลี่ยนกันนั้นไม่จำเป็นต้องมีบรรทัดฐานคอยกำกับควบคุม แต่อาศัยความไว้วางใจเป็นสำคัญ แต่เมื่อการแลกเปลี่ยนได้ก่อรูปและดำเนินต่อไป ทั้งสองฝ่ายจะสร้างบรรทัดฐานขึ้นมา โดยถ้าหากบรรทัดฐานของการจัดระเบียบเป็นไปอย่างเป็นธรรม ก็มีแนวโน้มที่สมาชิกจะยึดถือบรรทัดฐานนั้นต่อไปและเพิ่มการปฏิสังสรรค์ระหว่างกันมากยิ่งขึ้น รางวัลจากการแลกเปลี่ยนทางสังคมแบ่งเป็น 2 ลักษณะได้แก่ รางวัลภายใน (intrinsic-reward) คือ รางวัลที่ได้รับจากกิจกรรมเอง เป็นผลประโยชน์ทางตรงที่จะได้รับการตอบสนองจากสิ่งที่คุณเข้าไปแลกเปลี่ยนด้วย เช่น การที่บิดามารดาอุปการะเลี้ยงดูบุตรนอกเหนือจากเป็นการกระทำตามความคาดหวังของสังคมเกี่ยวกับบทบาทของบิดามารดาแล้ว บิดามารดายังได้รับความรักและการยอมรับนับถือจากบุตรอีกด้วย ในขณะที่ รางวัลภายนอก (extrinsic reward) หมายถึง รางวัลที่คาดหวังซึ่งเป็นผลประโยชน์ทางอ้อมที่จะได้รับการตอบสนองจากสิ่งที่คุณเข้าไปแลกเปลี่ยนด้วย เช่น บิดามารดาทำดีต่อบุตรเพื่อหวังให้บุตรอุปการะเลี้ยงดูยามแก่เฒ่า เป็นต้น อย่างไรก็ตามรางวัล 2 ลักษณะดังกล่าวบางครั้งไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้และมีความซ้อนทับกันอยู่ในตัวเอง เช่น บิดามารดาได้รับความรู้สึกภูมิใจที่เป็นผู้อุปการะเลี้ยงดูบุตรและเขาก็ต้องการให้บุตรอุปการะเลี้ยงดูตอบแทนในยามแก่เฒ่าด้วย เป็นต้น รางวัลที่คุณต้องการจากการแลกเปลี่ยนมากที่สุดอาจไม่ใช่เงินทองหรือวัตถุ แต่อาจเป็นการที่ผู้อื่นยินยอมกระทำตาม (compliance) เกียรติภูมิ (esteem) การได้รับการยอมรับทางสังคม (social approval) เป็นต้น

ผลของการแลกเปลี่ยนที่มีต่อกันนั้นจะยืนยาวมั่นคงหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการแลกเปลี่ยนนั้นมีลักษณะที่เป็นธรรมหรือไม่ (fairness) โดยการพิจารณาว่าการแลกเปลี่ยนระหว่างกันมีลักษณะที่เป็นธรรมหรือไม่นั้น ไม่สามารถวัดได้จากราคาของสิ่งที่แลกเปลี่ยนกัน เนื่องจากการแลกเปลี่ยนทางสังคมต่างไปจากการแลกเปลี่ยนเชิงเศรษฐกิจ โดยมีความยุ่งยากและคลุมเครือมากกว่า อย่างไรก็ตาม Blau (1968) ได้นำแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์มาอธิบายให้คุณค่าของบุคคลที่มีต่อสิ่งที่แลกเปลี่ยน โดยมองว่าคุณค่าของสิ่งที่นำมาแลกเปลี่ยนนั้นขึ้นอยู่กับสิ่งที่สำคัญสองประการคือ (1) ปริมาณของความต้องการ (demand) และปริมาณของการตอบสนอง (supply) ซึ่งหากมีปริมาณความต้องการสูงแต่สิ่งตอบสนองมีน้อย คุณค่าของสิ่งที่ต้องการนั้นก็จะมีคุณค่าสูง และ (2) ระยะเวลาของการตอบสนอง โดยยิ่งมีระยะเวลาของการตอบสนองยาวนานเท่าใด คุณค่าของสิ่งที่ตอบสนองก็จะลดลง การประเมินคุณค่าของสิ่งที่แลกเปลี่ยนกันจึงขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมของปัจเจกบุคคลที่แลกเปลี่ยนกันโดยเทียบเคียงคุณค่าของรางวัลที่ได้มากับต้นทุนที่เสียไป ซึ่งถ้าหากเห็นว่าตนได้รับประโยชน์มากกว่าสิ่งที่สูญเสียไปก็จะยินยอมรับการแลกเปลี่ยนนั้น ดังนั้นความรู้สึกเป็นธรรมในการแลกเปลี่ยนจะพิจารณาได้จากการยอมรับการแลกเปลี่ยนกัน

แต่หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีการละเมิดบรรทัดฐานของความเป็นธรรม (norm of fairness) หรือปัจเจกบุคคลรู้สึกว่าการแลกเปลี่ยนนั้นไม่สมดุลหรือไม่เป็นธรรม ก็จะนำไปสู่การไม่ยอมรับลักษณะของการแลกเปลี่ยนนั้น และหันหน้าไปแสวงหาแหล่งทางเลือกอื่น แต่หากคู่แลกเปลี่ยนยอมรับการแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรมระหว่างกัน ฝ่ายที่เป็นผู้ให้มากกว่าย่อมมีอำนาจเหนือฝ่ายผู้รับ ทั้งนี้เพราะฝ่ายที่เป็นผู้รับเกิดความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณต้องยอมรับสถานภาพที่ตนเองมีอยู่ต่ำกว่า ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าตนเองไม่สามารถตอบสนองรางวัลได้ทัดเทียมกับรางวัลที่ตนรับมาได้ (Blau, 1964)

จากการศึกษาเกี่ยวกับความกัตัญญูที่มีต่อบิดามารดาของ Lee and Others (1994) โดยศึกษากลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้สูงอายุจำนวน 387 คู่ พบว่า มีความสัมพันธ์ในทางบวกระหว่างการให้ความช่วยเหลือที่ผู้สูงอายุมีต่อบุตรกับการได้รับความช่วยเหลือจากบุตร กล่าวคือ หากบิดามารดาให้การช่วยเหลือบุตรน้อย บิดามารดาก็จะได้รับความช่วยเหลือจากบุตรน้อย ในทำนองเดียวกันหากบิดามารดาให้การช่วยเหลือบุตรมาก บิดามารดาก็จะได้รับความช่วยเหลือจากบุตรมาก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการตอบแทนในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน (reciprocity) ตามทฤษฎีการแลกเปลี่ยน นอกจากนี้ยังพบว่าบิดามารดาที่คู่สมรสยังมีชีวิตอยู่ซึ่งเป็นผู้มีการศึกษาสูง มีรายได้ดีตลอดจนมีสุขภาพแข็งแรงจะมีความต้องการที่จะได้รับความช่วยเหลือจากบุตรต่ำ นอกเหนือจากนี้ตัวแปรสำคัญที่มีผลต่อการให้ความช่วยเหลือระหว่างบุตรกับบิดามารดา ก็คือ ระยะทางของที่อยู่อาศัยระหว่างบุตรกับบิดามารดา ซึ่งจะมีผลในทางลบต่อการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน กล่าวคือ หากระยะทางของที่อยู่อาศัยระหว่างบุตรกับบิดามารดามีมาก การแลกเปลี่ยนระหว่างบิดามารดา กับบุตรก็จะน้อย และหากระยะทางของที่อยู่อาศัยระหว่างบุตรกับบิดามารดามีน้อย การแลกเปลี่ยนระหว่างบิดามารดา กับบุตรก็จะมากขึ้นด้วย (Lee and Others 1994 : 559-565)

Bercher (1968) ยังศึกษาพบว่า การซึมซับบรรทัดฐานและการทำหน้าที่ของบุตรที่พึงกระทำต่อบิดามารดานั้น ขึ้นอยู่กับว่าบุตรมีแหล่งรางวัลอื่นเป็นทางเลือกอื่นนอกเหนือจากบิดามารดาหรือไม่ ซึ่งถ้ามีและเขาสามารถที่จะได้รับสิ่งที่ต้องการจากแหล่งอื่นที่ไม่ใช่บิดามารดาตั้งเช่นกรณีของกลุ่มเพื่อนแล้วบิดามารดา ก็ไม่สามารถควบคุมบุตรได้ ขณะที่ Barker (1972) ศึกษาพบว่า การที่บุตรวัยหนุ่มสาวที่ยังไม่ได้แต่งงานไม่ต้องการอาศัยอยู่ร่วมกับบิดามารดา มีเหตุผลมาจากการที่บุตรไม่ใส่ใจในสิ่งที่ได้รับจากบิดามารดา ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นเพราะบิดามารดาให้แก่บุตรมากเกินไป บุตรจึงไม่รู้สึกว่าต้องตอบแทน (Jones 1976:345) สอดคล้องกับแนวคิดของ Blau (1968) ในเรื่องการให้คุณค่าของสิ่งที่ได้รับซึ่งขึ้นอยู่กับความถี่และปริมาณของการได้รับมา โดยยิ่งได้รับมากก็จะยิ่งด้อยคุณค่าลง

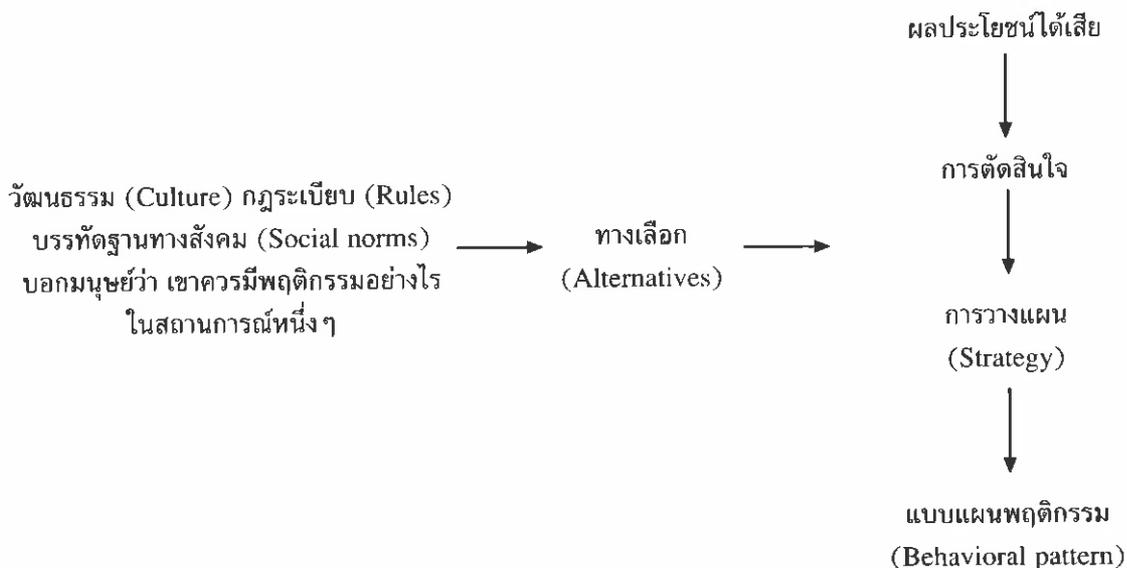
จากผลงานการศึกษาวิจัยข้างต้น จักเห็นได้ว่า ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนสามารถนำมาใช้ในการศึกษาและอธิบายสัมพันธ์ภาพระหว่างบิดามารดา กับบุตรได้ ฉะนั้นข้อชวนให้พิจารณาเกี่ยวกับนโยบายคำลดหย่อนภาษีกัตัญญูข้างต้น เราจึงมีควรวางเฉย..

ตาราง 1 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจกับการแลกเปลี่ยนทางสังคม

การแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ	การแลกเปลี่ยนทางสังคม
1. มักจะมีตัวเงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนซึ่งสามารถนับค่าและตีราคาได้	1. สิ่งที่ทำมาแลกเปลี่ยนมักจะไม่สามารถนับค่าหรือตีราคาได้
2. การแลกเปลี่ยนเป็นไปตามหลักของเหตุและผลไม่ขึ้นอยู่กับอารมณ์และความรู้สึก	2. การแลกเปลี่ยนเป็นไปตามหลักของความพึงพอใจซึ่งไม่ขึ้นอยู่กับหลักของเหตุและผล
3. โดยปกติจะมีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรในการแลกเปลี่ยน	3. การแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นจากความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณมากกว่าการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร
4. การแลกเปลี่ยนมักจะมุ่งหวังกำไรสูงสุดเสมอ	4. การแลกเปลี่ยนไม่จำเป็นต้องมุ่งหวังกำไรสูงสุด แต่มุ่งหวังความสมน้ำสมเนื้อก็เพียงพอ
5. การแลกเปลี่ยนมุ่งหวังการตอบแทนโดยตรงและมักสามารถระบุได้ว่าใครจะเป็นผู้ตอบแทน	5. การแลกเปลี่ยนอาจมุ่งหวังการตอบแทนจากบุคคลที่สามก็ได้ เช่น ทำดีกับลูกเพื่อหวังการตอบแทนจากบิดาของเด็กคนนั้น เป็นต้น

ที่มา : *The Process of Social Organization* (Marvin E. Olsen, 1978)

แผนภาพ 1 กรอบการวิเคราะห์แบบแผนพฤติกรรมบนฐานของทฤษฎีและเปลี่ยน

ที่มา : *มนุษย์กับวัฒนธรรม* (ยศ สันตสมบัติ, 2544)

เอกสารอ้างอิง

Blau Peter M.1964 Exchange and Power in Social Life. NewYork : John Wiley & Sons.

Dowd, J.J. 1980 Stratification among the aged. Monterey. Calif: Brooks/Cole

Olsen, Marvin E. 1978 The Process of Social Organization. NewYork : Holt, Renehart and Winston Press.